

Лі Сябінь
асистент-стажист
Харківського державного університету мистецтв
імені І.П. Котляревського

ЗАРУБІЖНІ ШКОЛИ ГРИ НА ТРУБІ

У статті розглянуто етапи становлення і формування різних шкіл виконання на трубі, творчість зарубіжних композиторів, які писали для труби як сольного інструмента.

Ключові слова: труба, школа гри на трубі, концерт для труби з оркестром, соната для труби.

В статье раскрыты этапы становления различных школ исполнения на трубе, творчество зарубежных композиторов, писавших для трубы как сольного инструмента.

Ключевые слова: труба, школа игры на трубе, концерт для трубы с оркестром, соната для трубы.

The article is devoted becoming of foreign «school» of game on a pipe, characteristic features of German, frantsuzskoy, cheshskoy and other national carrying out workshops. To creation of prominent composers which found out an important tendency – attention to the pipe, as a solo instrument, dedicated the great number of works of concerts.

Key words: a pipe, «school» of game on a pipe, concert for a pipe with an orchestra, carrying out trade, sonata, is for a pipe.

Протягом усієї історії розвитку духового інструментального мистецтва склади духових оркестрів корінним чином змінювалися, проте при цьому вони завжди мали багато спільного між собою. Більше того, оркестри духових інструментів, які до середини ХІХ ст. набули вагомого статусу в Європі, як і в Україні, значно вплинули на формування і розвиток багатьох виконавських шкіл, кожна з яких була втіленням традицій різних культур.

У творчості зарубіжних композиторів ХХ ст. виразно проступала тенденція розвитку труби як сольного інструменту, який набував все більшого визнання і для якого композитори писали багато цікавих концертних творів. У виконавстві на трубі сміливо можна говорити про характерні ознаки німецької, французької, чеської та інших національних шкіл. Шляхи їх становлення і розвитку багато в чому визначала композиторська творчість. Так, німецький композитор Пауль Хиндеміт (1895–1963) писав сонати для всіх духових інструментів. До кращих його творів трубного репертуару відносять сонату для труби і фортепіано (1939). У ній, як і у багатьох інших творах, відбився душевний стан композитора, який перебував в еміграції. У центрі художнього задуму сонати – конфлікт особи з дійсністю, конфлікт, який неминуче призводить до трагічної розв'язки. Авторська ремарка, вміщена наприкінці третьої частини, твердить: «Alle Menschen müssen sterben» («Всі люди повинні померти»). Мужня, енергійна тема,

перейнята світлим ліризмом, складає основу першої частини сонати; друга частина сповнена іронії і сарказму, середній її розділ написаний у плані скерцо; частина третя – траурна хода, скорботні репліки труби, сповнені справжнього трагічного звучання. Середній епізод перегукується за своїм настроєм з просвітленим тріо у траурному марші сонати Шопена сі-бемоль-мінор. Завершується твір розгорненою кодою. На пунктирному ритмі фортепіано звучить сумний хорал труби, саме тут міститься і згадувана авторська ремарка. Сонату Хиндемита можна вважати зразком майстерного використання виражальних можливостей сучасної труби. Цей твір постійно включають до педагогічного і концертного репертуарів. Жоден міжнародний конкурс не відбувається без обов'язкового його виконання.

Особливо широко представлена музика для труби у творчості французьких композиторів. Член відомої «шістки» Артур Онеггер (1892–1955) написав «Інтраду» для труби і фортепіано (1947), яка стала зразком сучасної трансформації старовинної форми. Такі урочисті, величні п'єси для труби створювалися ще у XVI ст. Потужне, «марковане» звучання труби соло у Онеггера передає святковість і урочистість моменту. Чергування гранично високих нот із звуками нижнього і середнього регістрів надає його музиці виразної емоційної насиченості. Зосереджена лірична тема, що розвивається далі, повторюється каноном у партії фортепіано. Героїчні фанфари завершують експозицію. Середній епізод – ритмічно пружний, з елементами танцювальності. Реприза усічена і будується на фразах соліста, які звучали на самому початку твору.

Широко відомий серед виконавців концерт для труби з оркестром Генрі Томазі. Твір відзначається стрункістю форми і майстерним розвитком тематичного матеріалу. Перша частина вибудована на войовничому фанфарному мотиві, який чергується з мелодійнішою, але ламаною за своїм малюнком темою. Розвиток тематизму вільний, рапсодичний, наприкінці твору складові частини теми ніби розчиняються у розлогії кадентції. Друга частина – це ліричний ноктюрн з яскравою кульмінацією соліста в середньому епізоді. Фінал має стрімкий, віртуозний характер. Застосування різних видів сурдин помітно прикрашає концерт.

Великої популярності у педагогічній практиці набули концертні п'єси для духових інструментів Ежена Боцца. Його творчості властиві близькість до пісенного і танцювального фольклору, свіжість мелодії і гармонії, яскравість музичних образів. Композитор добре відчуває специфічні особливості кожного духового інструмента і вміло використовує їхні виражальні і віртуозні можливості. Це проступає і в його відомих «Сільських картинках», і в рапсодії для труби та фортепіано.

Цікавими видаються твори Андре Жоліве – концертно і концерт (1957) для труби з оркестром, а також експромт для труби і фортепіано Жака Ібера, анданте і скерцо Ж. Бару, «Тромпетунія» Р. Бутрі, соната Ж. Гюбо, концертно Ф. Депре, сонатина Д. Руфф та інші. У французькій манері, що бере свій початок у імпресіоністів, написано «Три казки» для труби і фортепіано бельгійського композитора Жана Абсиля. Вони представлені барвистими звучаннями і ритмічними ефектами. Назви п'єс відображають їхній зміст. «Героїчна» казка починається войовничими вигуками труби, що звучать спочатку ясно і дзвінко, а далі – приглушено, ніби віддалено. Закличні звуки фанфари,

маршова хода, короткий ліричний епізод ведуть до яскравого і блискучого висновку. На пісенній темі з ритмічно пружним акомпанементом будується «Слов'янська» казка, у якій на повну силу розкриваються можливості труби передавати широку кантилену. Зламани і химерні фігурації у постійно змінюваному метроритмі створюють картину фантастичного танцю в останній, «Ексцентричній» казці.

Чимало творів для духових інструментів написали швейцарські композитори, зокрема Жюльєн-Франсуа Збінден, – концертино для труби з оркестром. Спираючись на традиції класики і народної творчості, композитори у країнах Східної Європи написали багато творів для труби. Так, чеський композитор Богуслав Мартіну (1890–1959) залишив багату творчу спадщину, у якій стилістично своєрідно переплелися особливості чеського музичного фольклору.

Сучасний гармонійний стиль, самобутня форма, національний колорит, яскравість музичних образів – ось характерні ознаки сонатини для труби і фортепіано фа-мажор. Її було визначено як обов'язковий до виконання твір на міжнародних конкурсах «Празької весни» (1962, 1982). Моторна головна партія створює атмосферу загального свята, веселоців, народного гуляння. Середня частина вносить певну таємничість, зосередженість. Тут використано трубу під сурдину, застосовано багато образотворчих виконавських засобів, наприклад, *frullato*. Головна партія, що звучить знову, змінюється веселим танцем, він нагадує чеську польку. Своєрідна і завершальна частина сонатини: широка, протяжна пісня, яка спочатку звучить дзвінко і заклично, а далі – ніби віддаляється і затихає.

Сучасному чеському композиторові Іржі Пауєру належать два відомі твори: Тромпетіна для труби і фортепіано та концерт для труби з оркестром. Обидва вони написані у 70-ті рр. ХХ ст. і були обов'язковими для виконання на міжнародних конкурсах «Празької весни» (1974, 1978). Серед безлічі інших концертів для труби слід назвати твори Кржіжека, З. Ворлової, І. Ірки, Е. Глобіна, В. Трояна та інших.

Румунський композитор Джордж Енеску (1881–1955) також писав твори для духових інструментів. Його чудова п'єса для труби з фортепіано «Легенда» (1906), присвячена М. Френкену, була виконана у Бухаресті 18 листопада 1906 року. Цікаво, що у програмі цього концерту згадується ще один твір Енеску, який вважається втраченим, – це поема «Увечері» для чотирьох труб. Музика «Легенди» відрізняється яскравим національним колоритом, мелодійною і гармонійною новизною. Спокійний оповідний рух характеризує головну тему твору, на якій будується весь подальший музичний розвиток. Хоча п'єса Енеску написана на початку ХХ ст., музика її сучасна, а використання композитором можливостей труби відповідає вимогам і уявленням наших днів.

Багато творів для труби написано болгарськими композиторами, серед яких найвідомішими є: Д. Сагаєв, Н. Русев, І. Драганов, В. Казанджієв, З. Манолов, П. Карпаров, Г. Костов та інші. В Україні досить популярні твори для труби композиторів Польщі, Угорщини, Німеччини. На міжнародних конкурсах все частіше виконуються концерти для труби німецького композитора З. Куртца, концерт для труби угорця Т. Казачаї та інших. Серед авторів концертів для труби, написаних у середині ХХ ст., композитори А. Арутюнян, В. Багданос, Р. Баншиков, Н. Бердієв, І. Бобровський,

М. Вайнберг, В. Гомоляка, Н. Дремлюга, Л. Изрелевич, В. Крюков, З. Леончик, Ч. Нуримов, О. Пахмутова, В. Пескін, А. Спадавеккіа, О. Тактакишвілі, Е. Тамберг, В. Цибін, І. Шахов, В. Щолоков, В. Яровинський та інші.

У жанрі сонати теж написано багато творів: сонату для труби і фортепіано Б. Асаф'єва (1939), яка є розгорненим чотирчастинним циклом. Перша і третя частини рухливі, друга і четверта – повільні, співучі. У сонаті поєднуються класичні форми і сучасні засоби гармонічної і мелодійної мови.

Одночастинна соната для труби і фортепіано Є. Голубєва (1952) присвячена З. Яр'оміну, вона відрізняється глибиною думки, майстерним використанням різноманітної трубної техніки. Останніми роками опубліковані трубні сонати М. Платонова, М. Мільмана, Л. Любовського, Т. Смирнової, В. Агафоннікова та інших. Все більшої популярності серед виконавців набуває тричастинна соната М. Платонова (1966), присвячена Р. Орвіду. Вона була обов'язковою для виконання на Всесоюзному конкурсі музикантів-виконавців на мідних і ударних інструментах у Талліні (1980). У ній звертають на себе увагу лаконічність, яскравість і простота висловлювання, широкий мелодизм, свіжість гармонійної мови і вмиле використання технічних можливостей інструмента. Дотримуючись традицій старих майстрів, які писали для духових інструментів у лаконічних формах, автор до мінімуму скоротив свій цикл. Контрастність драматичної головної партії і ліричної побічної складає основу першої частини сонати. Друга частина сповнена прозорого звучання, живописних і барвистих ефектів. Музика фіналу перегукується з образами першої частини.

Ім'я Валерія Посвалюка, одного з кращих європейських інструменталістів, майстра української школи виконання на трубі, внесено до багатьох зарубіжних енциклопедій. Соліст симфонічного оркестру Національної опери України, заслужений артист України, проректор з наукової роботи НМАУ ім. П.І. Чайковського, він широко відомий у сучасному музичному світі як майстер, який підніс свій інструмент до найвищого рівня звучання. Йому підвладні найвитонченіші класичні і романтичні твори, зокрема сонати композиторів епохи бароко – італійців Д. Габріелі, Дж. Вівіані, німця Р. Телемана, представника так званої «золотої епохи труби» Р. Перселла, а також концертні композиції для виконуючої соло труби відомих вітчизняних композиторів – Е. Зубцова, Р. Свірського, Ж. Колодуб. Видатний трубач став чи не найбільш яскравим пропагандистом сучасної зарубіжної музики для труби. Він, зокрема, виконав у складі створених ним колективів багато віртуозних концертних програм, до яких включені композиції О. Артюняна, Р. Кларка, П. Ебена, Є. Поріно, Л. Андерсена, Е. Боцца, Є. Ховарта та ін. Як сурмач-соліст, він брав участь у першому виконанні в Києві Бранденбурзького концерту № 2 (диригент І. Блажков) і Різдвяної ораторії Й.С. Баха (диригент Г. Сорокопуд), у якому особливо потужно розкрилися не лише його технічна майстерність як сурмача-віртуоза, а й уміння піднести звучання інструмента, розкрити силу і красу його звучання.

Відомо, що труба у давнину досить часто була сольним інструментом, вона зачаровувала слухачів то потужністю закличного ритму, то прозорою вишуканістю органного доповнення, то красою і витонченістю у складі маленького придворного оркестру. Як пише музикознавець Марина Суторіхіна, Валерій Посвалюк одним з

перших в Україні почав виконувати на трубі-пікколо сонати і концерти, написані для труби «кларіно», високе за регістром звучання якої приголомшує багатим звуковеденням, віртуозністю, поліхромією звуку. У його творчому репертуарі багато концертів для труби з оркестром А. Вівальді, Р. Телемана, Т. Альбіноні, сонати Р. Перселла, М. Каззатті, П. Бальдассаре, які значно збагатили і розширили уявлення українських любителів інструментальної музики про творчість цих, на жаль, забутих сьогодні композиторів епохи бароко.

Особлива роль у вихованні трубача належить музиці епохи бароко (друга половина XVII – початок XVIII ст.). Як уже наголошувалось, натуральна виконуюча соло труба в оркестрі часто володіла надзвичайно розвиненою і важкою, високою за своїм регістром партією (у стилі кларіно), вона передбачала виконання звуків, які входили тільки до складу натурального звукоряду. Вивчення і виконання творів цієї епохи слід віднести до студентських років навчання у консерваторії.

Творчість композиторів-класиків для труби соло складає важливий етап у професійному становленні майбутніх музикантів. Не зупиняючись на його характеристиці детально, наведемо два концерти для труби з оркестром І. Гайдна (1796) та І.Н. Гуммеля (1803). На кожному міжнародному конкурсі обов'язковим є виконання цих творів, що дозволяє виявити виконавський рівень трубача, його художній смак, відчуття стилю, володіння мистецтвом інтерпретації. Відзначимо, що всі зарубіжні трубачі грають концерти на трубах у строї мі-бемоль.

Творча біографія Валерія Посвалюка буде не повною, якщо не сказати про його науково-педагогічну діяльність. Ось уже багато років він поєднує інструментальне виконання з педагогічною діяльністю на посаді завідувача кафедри духових інструментів у Національній музичній академії України імені П.І. Чайковського. Професор Базельської консерваторії і директор музею труби в м. Бак-Закінгені (Німеччина) Едвард Х. Тарр писав у передмові до книги Валерія Посвалюка «Мистецтво гри на трубі в Україні» (2006): «Я вперше почув про багату українську спадщину з його блискучої доповіді, ілюстрованої історичним аудіозаписом 5 серпня 1997 р. у Гетеборзі (Швеція) під час проведення щорічної конференції Міжнародної гільдії сурмачів (ITG). Згодом результати досліджень були опубліковані у кількох статтях, одна з них з'явилась у ITG Journal 22/4 (травень, 1998), і навіть у двотомній книзі «Сурмачі Києва: минуле і сьогодення» (Київ, 2000; російською та англійською мовами), у якій я мав честь бути редактором англійського тексту). Валерій Посвалюк першим почав об'єднувати українських трубачів з трубачами інших шкіл. З цікавістю прочитав книгу В. Посвалюка про трубачів Києва. Воістину виконавство і педагогіка в Україні мають багаті традиції. Київська школа трубачів завжди відрізнялася високою культурою звуку, справжнім професіоналізмом. У книзі наведені докладні відомості про найбільш відомих музикантів минулого і сьогодення». Українська школа гри на трубі має всі підстави для подальшого глибокого її дослідження, переконаний заслужений діяч мистецтв Російської Федерації, доктор мистецтвознавства, професор Московської державної консерваторії ім. П.І. Чайковського Ю.А. Усов.

Усі наведені тут думки дозволяють оцінити наукову діяльність Валерія Посвалюка, яка, проте, не обмежується тільки зазначеними аспектами. Він – автор багатьох статей

і методичних розробок, у яких відображено його педагогічний досвід, проаналізовано виконавські традиції не лише київської, а й одеської, львівської, харківської та донецької виконавських шкіл на трубі. Та найголовнішим він вважає підготовку молодого артистичного покоління, навчання студентів не лише виключно складній техніці гри на духових інструментах, а й глибинному розумінню музики як невичерпної скарбниці культурної спадщини багатьох народів.

Вивчення зарубіжного репертуару і залучення його до педагогічного процесу – одне з найважливіших завдань кожного педагога. Кращі виконавські традиції європейських шкіл гри на трубі допомагають у вихованні музичності і відчуття стилю у молодих виконавців, розширюють їхній музичний кругозір, знайомлять з кращими зразками композиторської творчості.

Література

1. *Актуальные вопросы теории и практики исполнительства на духовых инструментах* : Сб. тр. Вып. 80 / ГМПИ им. Гнесиных. – М., 1985; **2.** Беленов Л. Д. *Вопросы методики обучения игре на духовых инструментах в консерваториях Франции // Проблемы высшего музыкального образования. Сб. трудов. Вып. 19.* – М., 1975. – С. 139–158 / ГМПИ им. Гнесиных; **3.** Василий Туркевич *Соло на трубе // Газета «День».* – № 117, 19 июля, 2007; **4.** Марценюк Г. *Методика викладання гри на духових інструментах (Частина 1. Становлення і розвиток національних шкіл).* – К., 2006; **5.** Марценюк Г. *Грані таланту : Монографія.* – К., 2008; **6.** Тарр Е. *Труба. Схід зустрічає Захід.* – К., 2006; **7.** Усов Ю. А. *Методика обучения игре на трубе.* – М., 1984; **8.** Ма Вей. *Концепция формы в музыке Китая и Европы : аспекты композиции и исполнения. Дис... канд. искусствоведения: 17.00.03 / Одесская гос. музыкальная академия им. А. В. Неждановой.* – Одесса, 2004. – 185 л. – Библиогр. : л. 162–172.